

НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ВІДРОДЖЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

В останнє десятиріччя в сільському господарстві нашої країни відбуваються глибинні зрушення: з'являється приватна, зовсім нова для вітчизняної галузі форма власності; між різними власниками істотно змінюється співвідношення у забезпеченні основними виробничими ресурсами (земельними, трудовими, технічними, фінансовими тощо); динамічно розвиваються, витісняючи існуючі раніше, нові організаційно-правові форми підприємств підприємницького типу. Водночас, межуючи з беспорядністю, зберігається велика залежність сільськогосподарського виробництва від природно-стихійних та ринково-кон'юнктурних чинників; на селі продовжується занепад соціальної інфраструктури, загострюється ситуація в демографічно-відтворювальній сфері, залишається серед найнижчих рівень заробітної плати і сукупних доходів. За таких обставин неврожайний на хліб 2003 рік слід розцінювати як грізне нагадування про нагальну актуальність відродження сільського господарства України.

В сучасних умовах темпи розвитку відроджувальних процесів в значній мірі визначаються рівнем науково-економічного забезпечення, яке, в свою чергу, залежить від матеріально-фінансових та професіонально-кадрових ресурсів. Вони, будучи результатом економічного і соціального розвитку суспільства, замикають коло ланцюга проблеми відродження. Отже, проблемний характер справдження відродження аграрної галузі породжують тісно пов'язані між собою дві складові — наукова і прикладна, де багатогранність та структурність останньої в фахових виданнях вже висвітлювалися [1; 2; 3].

При всій важливості наукового супроводження, відроджувальні процеси як такі здебільшого залишаються поза увагою вчених. Як наслідок, практика трансформації аграрного сектора має досить велику кількість прорахунків з відповідними їм соціально-економіч-

* Доктор економічних наук, професор кафедри економіки та управління економіко-правового факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова.

** Кандидат економічних наук, доцент ОДАУ.

ними негараздами. Звідси витікає логіка подання матеріалу двома блоками, один з яких присвячений проблемам наукового забезпечення відродження сільського господарства, а другий — прикладним проблемам його здійснення.

Існування явища відродження ні в кого не викликає жодного сумніву. Адже відроджувальні процеси завжди досить зримо проявляють себе в оточуючому середовищі. Сучасна загальнонаукова проблема полягає в тому, що дослідження явища відродження, які в минулому проводилися фундаментальною наукою (О. Блаватською (1831–1891) — космічних відроджень, В. Вернадським (1863–1945) — наукового відродження, О. Чижевським (1897–1964) — органічної єдності космічних і планетарних процесів), не має відповідного сучасним науковим здобуткам узагальнення. А започатковані французьким економістом Ф. Кене (1694–1774) дослідження відроджувальних процесів в економіці, які стверджували пріоритетний характер відродження сільського господарства, не зайняли провідних позицій в економічній теорії і на довгий час були призупинені. Таким чином, наукове забезпечення відродження аграрного сектора потребує залучення до цього процесу вчених, які проводять відповідні дослідження в фундаментальній науці та економічній теорії.

Відсутність надійного філософського підґрунтя відродження призводить до того, що прикладна агроекономічна наука не в повній мірі виконує своє призначення щодо теоретико-методологічного забезпечення зміни системи ведення сільського господарства. Даний висновок підтверджує подання сукупності соціально-економічних перетворень на селі як аграрної реформи. Це дійсно так, коли йдеться про конкретні заходи щодо змін права власності на землю, майнових відносин, організаційно-правових форм, механізмів управління та інших складових сільськогосподарського виробництва. Але сукупність здійснюваних в аграрному секторі трансформацій покликана змінити основи існуючого порядку. Що суперечить призначенню реформи, яка має зберігати основи існуючої системи. Отже, оперування поняттям “аграрна реформа” стосовно сутності соціально-економічного явища, яке відбувається в сучасній аграрній сфері, не є правомірним.

Підміна одного поняття іншим пояснюється тим, що реформування і відродження аграрного сектора мають за мету покращання функціонування надзвичайно важливої для суспільного життя України галузі. потребують для здійснення чіткої системи держав-

них регуляторів, докорінно змінюють земельну політику, організаційно-правові форми господарювання, мотивацію праці тощо. Загалом реформування аграрного сектора слугує політико-правовою та соціально-економічною базою його відродження.

Разом з тим зміни, що відбуваються у вітчизняному сільському господарстві в цілому, передбачають в довгостроковій перспективі виведення галузі на світовий рівень. Цей результат обумовлюється появою нової якості, у якій зовсім нова, відмінна від попередньої основа. Тому аграрна реформа і відродження не суть одного і того ж явища.

Реформування завжди стосується лише певної сфери, або її частини, не змінюючи основ всього суспільства. Відродження, змінюючи основи, стосується всіх сторін життєдіяльності людини.

Реформа завжди пов'язана із матеріальною сферою і безпосередньо не стосується духовності. Відродження, впливаючи на матеріальну сферу, має зв'язок із нематеріальним, бо пов'язано із психічним життям і повинно в обов'язковому порядку змінити внутрішній світ людини і сформувати нову суспільну свідомість.

Реформування, якщо і передбачає зміну свідомості людини, то як наслідок проведення матеріальних змін. Відродження, передбачаючи отримання відповідних матеріальних результатів, повинно започатковувати і зміни у свідомості. Бо без змін у свідомості людини відродження не відбувається. Тобто відродження проявляється одночасно як в матеріальному, так і духовному аспектах. При цьому воно стосується духовності населення не лише тієї сфери, яка відроджується, а й усього суспільства.

Ініціюють проведення реформ, як правило, вищі ешелони державної влади. Тому найбільш активну роль відіграють ланки управлінських структур. Відродження сільського господарства, започатковане “зверху”, в обов'язковому порядку передбачає найбільш активну роль в цьому процесі саме широких мас населення і селян насамперед.

Характерними рисами реформування є його чіткість, спрямованість і конкретність, наприклад, запровадження в сферу аграрного виробництва приватної власності, земельна реформа тощо. Відродження сільського господарства — проблема, що потребує змін не лише в аграрному секторі економіки. Вона потребує проведення цілого комплексу радикальних змін, які стосуються різних сфер життєдіяльності селян і всього населення країни.

Слід вказати на те, що проведення реформ окремих складових галузі, навіть визначальних для аграрного сектора, свідчить не про відродження, а лише про започаткування або передумову цього явища.

Через підміну одного поняття (відродження) іншим (реформа) відбувається зміщення акцентів на окремі складові без їх поєднання в загальну картину глибинної трансформації. На практиці це породжує розпливчасті стратегічні орієнтири, прорахунки і зволікання з відповідними негативними наслідками. В даному випадку на них майже приречені як управлінські структури, так і безпосередні виконавці трансформаційних процесів. Адже вся увага приділяється тому фрагменту, в якому відбувається реформування, і позитивні результати (до того ж нехайні!) передбачаються саме від нього. Тоді як очікуваний ефект відродження може бути лише синергетичним наслідком сукупної зміни матеріального і духовного світу. Це ще раз засвідчує потребу ґрунтовного дослідження проблеми відродження сільського господарства з боку фундаментальної науки та економічної теорії.

Приймаючи посильну участь у таких дослідженнях, представники прикладної агро економічної науки основну увагу повинні приділяти розробці вихідних положень стосовно відродження сільського господарства. Проблемний характер їх визначення зумовлено неоднозначним трактуванням відроджувальних процесів, які можуть оцінюватися як з ностальгією за старим і минулим, так і з позицій інтересів нового і майбутнього. Щоб уникнути суб'єктивізму, важливо синтезувати єдине розуміння явища відродження та виділити його вихідні положення стосовно загальної природи та суспільної зокрема. Відповідний матеріал подається на рис. 1.

Узагальнення існуючого трактування відродження демонструє наявність різних підходів щодо розкриття його сутності. Перший ґрунтується на тому, що дане явище має космічне походження і характеризується якісними змінами, які відбуваються у неживій та живій природі. В основі другого підходу — розуміння відродження як явища, що має суспільну природу. Подається як складна багатоаспектна і багаторівнева проблема. Оскільки вона включає відродження економічної, соціальної, політичної, національної та інших сфер життєдіяльності, то їх взаємодія визначає результативність загального руху суспільства. Третій підхід стосується духовного піднесення людини, зміни її настрою і відповідної йому поведінки на стійке сприйняття та подолання негараздів зовнішнього оточення

завдяки оновленій індивідуальній свідомості та владі над собою. При цьому визнається участь людини у відроджувальних процесах різної природи.

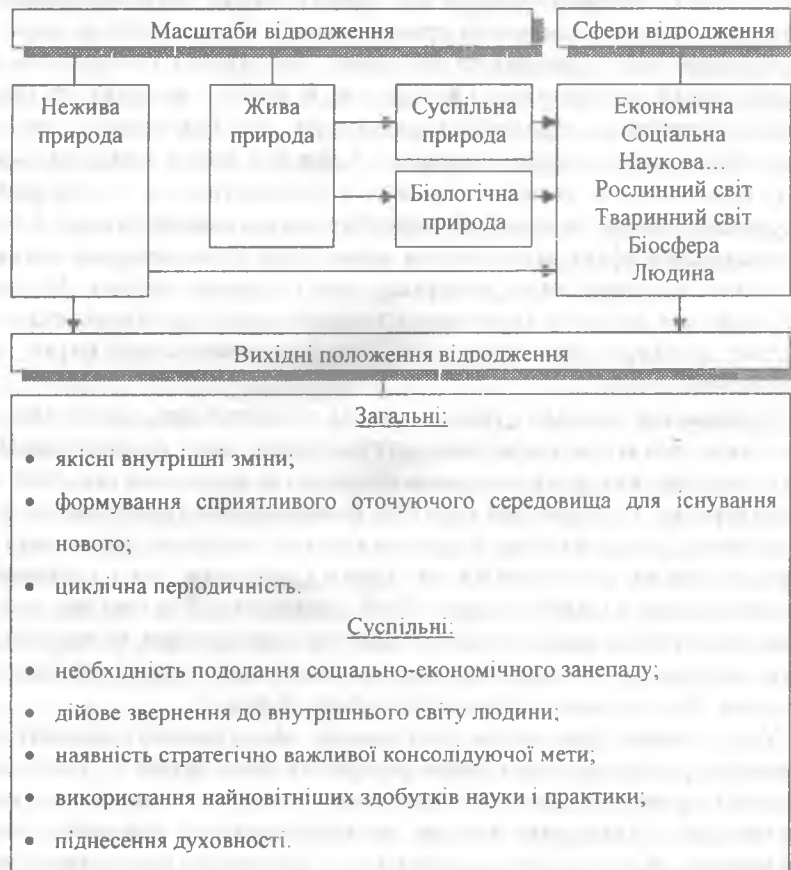

Рис. 1. Систематизація трактування відродження

Розкриття сутності відродження аграрного сектора ґрунтується на тому, що подолання занепаду українського села вимагає якісно вищої за попередній рівень соціально-економічної бази. Її сформувавши може тільки найсучасніша система ведення аграрного виробництва. Тому під відродженням аграрної галузі слід розуміти побудову нової соціально-економічної системи сільського господарства,

функціонування якої здійснюватиметься на сучасному світовому рівні відповідно до стратегічних інтересів селян, галузі та суспільства з врахуванням історично зумовлених рис і особливостей українського селянства.

Блок проблем практичного плану щодо відродження аграрного сектора ґрунтується на загрозах, які несуть в собі некеровані руйнівні процеси. Адже відродження не може бути обов'язковим кінцевим результатом існуючої соціально-економічної системи. Не всі спроможні, згідно Біблії: "Отложить прежний образ жизни ветхого человека, ... обновиться духом ... и облечется в нового человека, ..." [4, с. 237]. В загальному прогресі цивілізації мають місце руйнації, які стосуються цілком конкретних людей, колективів, культур, економік, націй тощо. Багато з них, залишаючи після себе видатні пам'ятки своєї духовної могутності та економічної величності і будучи гідними кращої долі, залишали арену світового розвитку, так і не зумівши подолати занепад.

Посилюють проблемний характер відродження сільського господарства велика кількість складових аграрного виробництва та суттєвий вплив на нього сукупності економічних, соціально-психологічних, політичних, правових і міжнародних чинників. Про неоднозначний перебіг відроджувальних процесів свідчить аналіз динаміки ресурсного потенціалу. Так, якщо врахувати відносну сталість значення показників, що характеризують наявність землі та її структуру на предмет використання в сільському господарстві, то Україну правомірно віднести до числа найбільших та потенційно найбагатших аграрних країн світу. Але постійне скорочення сільськогосподарських угідь та ріллі, які є основою аграрного виробництва, засвідчує про певну перевагу негативних процесів.

Про внутрішні структурні зрушення у використанні земельних ресурсів стосовно посівних площ свідчать цифрові матеріали [5, с. 73] табл. 1.

В структурі посівних площ максимального скорочення (на 14,2 п.) зазнали площі під кормовими культурами. Найбільше їх потіснили зернові, питома вага яких зросла з 45% (в 1990 р.) до 55,8%. При незначному (на 1,9 п.) розширенні посівів технічних культур в їх групі відбулися суттєві структурні зрушення. Так, паритет цукрових буряків і соняшнику, що досягався в 1990 р. (посіви кожної культури в технічній групі займали біля 45%), докорінно змінився у 2001 р. У звітному році провідне положення зайняв соняшник

(66,2%), тоді як на долю цукрових буряків прийшлося лише 25,7%. Тут спостерігається настійне нарощування посівів соняшнику при одночасному зменшенні посівів цукрових буряків. При деяких відхиленнях в окремі роки, в цілому відбувається розширення посівів картоплі та овочів відкритого ґрунту. Загалом міжгрупові та внутрішньогрупові структурні зміни свідчать про здійснюваний пошук найбільш прийнятної поєднання сільськогосподарських культур в умовах становлення вітчизняного аграрного ринку.

Таблиця 1

Структура посівних площ основних груп сільськогосподарських культур України у всіх категоріях господарств, %

Культури	Роки					
	1990	1991	1995	1996	2000	2001
Вся посівна площа	100	100	100	100	100	100
у тому числі						
зернові культури	45,0	45,8	45,7	44,1	51,1	55,8
технічні культури	11,6	11,3	12,1	12,1	15,5	13,5
картопля та овочевобаштанні культури	6,4	6,8	7,0	7,1	8,4	7,8
кормові культури, всього	37,0	36,1	35,2	36,7	24,9	22,8
з них						
кукурудза на силос і зелений корм	38,6	36,8	31,9	32,8	26,8	28,5
однорічні трави	21,5	22,5	26,4	25,1	23,0	24,1
укісна площа багаторічних трав посіву минулих років	31,3	31,8	34,0	35,3	41,3	38,0

Стрімка регресивна тенденція стосовно площі групи кормових культур показує, що при формуванні ринкових відносин особливо несприятливі умови складаються для галузі, яка має відносно низьку товарність продукції та використовується переважно для внутрішньогосподарських потреб. Її найбільш уразливі місця показують внутрішньогрупові зрушення. Важливо враховувати, що скорочення польового кормовиробництва, яке виступає основою кормової бази тваринництва, підриває фундамент існування даної галузі.

Головною частиною продуктивних сил сільського господарства є селянство. Завдяки їх праці створюється продукція, яка служить матеріальною основою існування людського життя, а відтак і всього суспільства. Будучи базовою складовою вітчизняного агропромисловництва, українське селянство водночас виступає і вирішальним чинником соціально-економічного явища відродження аграрного сектора.

Згідно інформаційно-аналітичним даним [5, с. 93-94, 100], в сільській місцевості в 2001 р. проживало 15,7 млн. чоловік, які, при певних проявах обласних особливостей, досить рівномірно розосереджені на території країни. Виходячи з формальних критеріїв аграрна сфера нині має значний потенціал трудових ресурсів. Проте ця найважливіша складова агросфери має негативні тенденції: скорочується абсолютна чисельність сільського населення, стало знижується народжуваність та зростає рівень смертності. На селі простежується тенденція до зменшення абсолютної чисельності працездатного сільського населення та скорочення питомої ваги людей у працездатному віці. Показники природного руху сільського населення України за 1990–2000 рр. наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники природного руху сільського населення

Роки	Тисяч чоловік			На 1000 жителів		
	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст /скорочення	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст /скорочення
1990	214,3	272,5	-58,2	12,7	16,1	-3,4
1995	184,5	316,2	-131,7	11,1	19,1	-8,0
1999	149,8	299,2	-149,4	9,4	18,7	-9,3
2000	147,1	301,0	-153,9	9,3	19,0	-9,7
2000 в % до:						
1999	98,2	100,6	103,0	98,9	101,6	104,3
1995	79,7	95,2	116,9	83,8	99,5	121,2
1990	68,6	110,5	264,4	73,2	118,0	285,3

Показник динаміки природного приросту сільського населення, що синтезує економічні та соціальні фактори, які формують добробут людей, дозволяє об'єктивно оцінити ефективність державної аграрної політики. За приведеною інформацією [5, с. 94] та зробленими на її основі розрахунками, протягом 1996–2001 рр. чисельність сільських жителів зменшилась на 747,4 тис. чоловік. Тенденція скорочення абсолютної чисельності працівників сільського господарства є об'єктивним процесом, але зростання від'ємності природного приросту у 2,6 рази за десятирічний період слід віднести до явищ, які загрожують існуванню українського суспільства. Тому вже тільки одного факту вимирання селянства достатньо для правомірності виділення проблеми відродження сільського господарства.

Крім земельних і трудових ресурсів, стан аграрного виробництва в значній мірі визначається рівнем розвитку його матеріально-технічної бази. Будучи матеріальною основою сільського господарства, засоби виробництва і предмети праці є також важливою умовою його відродження, так як саме вони визначають можливості використання досягнень науково-технічного прогресу і переходу до нового, вищої якості агровиробництва відповідно сучасним вимогам. Проте за цифровими матеріалами [5, с. 365] вартісні значення основних фондів у сільському господарстві країни в цілому і в розрізі структурних складових мають сталу тенденцію до скорочення. Так, лише за період з 1996 р. до 2000 р. в сільськогосподарських підприємствах вартість основних фондів зменшилась на 53,6 млрд. грн.

В останні роки постійно скорочується виробництво тракторів, сільськогосподарських машин, машин і устаткування для тваринництва і кормовиробництва (табл. 3) [5, с. 378]. Характерною рисою для сільськогосподарських підприємств є скорочення парку вантажних автомобілів. Загалом тенденція деіндустріалізації аграрного сектора не відповідає вимогам щодо розвитку новітньої системи машин, яка повинна створювати матеріально-технічну базу відродження аграрної галузі.

Таблиця 3

Виробництво тракторів, сільськогосподарських машин, машин і устаткування для тваринництва і кормовиробництва (тис. шт.)

Назва машини	1990	1995	1996	2000	2001
Трактори	106,0	10,4	5,4	4,0	3,6
Тракторні плуги	89,2	1,7	1,4	3,0	3,5
Тракторні сівалки	57,1	1,5	1,1	2,0	3,8
Рядкові жатки	58,8	1,0	0,6	0,9	1,2
Бурякозбиральні машини	8,6	0,4	0,2	0,1	х
Кормодробарки	27,7	3,7	0,2	1,3	х
Автонапувалки для великої рогатої худоби	83,5	20,3	9,1	3,1	х

Наслідком скорочення аграрного ресурсного потенціалу є зменшення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Згідно інформаційно-статистичних даних [5, с. 199–215], у 2001 р. порівняно з 1990 р. зменшилось сукупне (разом у всіх категоріях господарств) виробництво зерна, цукрового буряка, насіння соняшнику, овочів, плодів та ягід, м'яса, молока, яєць, вовни. У більшості із них, при певних річних відхиленнях, складається досить чітка регрес-

сивна тенденція. При цьому однозначно співпадають тенденції виробництва продукції сільського господарства і продовольчих товарів, яким аграрна сфера служить сировинною базою. Так, скорочення обсягів виробництва зерна обумовило зниження випуску борошна, хліба і хлібобулочних виробів, макаронних виробів; скорочення виробництва цукрових буряків призвело відповідно до зниження випуску цукру-піску та кондитерських виробів із цукру. Аналогічна ситуація складається щодо молока та продуктів його переробки, м'яса та м'ясних напівфабрикатів і ковбасних виробів тощо.

Скорочення ресурсного потенціалу і виробництва основних видів сільськогосподарської продукції зумовило відповідну динаміку валової продукції сільського господарства, розрахованої в порівнянних цінах 1996 р. І якщо в рослинництві виробництво валової продукції в 2000 р. дещо починає зростати, то в тваринництві продовжує зберігатися тенденція неухильного скорочення [5, с. 168] (табл. 4).

Таблиця 4

Виробництво валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 1996 р., млн. грн.)

Роки	Валова продукція, всього	У тому числі продукція	
		рослинництва	тваринництва
1990	48629	24346	24283
1995	31634	17949	13685
1996	28643	16387	12256
1997	28112	17364	10748
1998	25360	14352	11008
1999	23603	12868	10735
2000	25908	15683	10225

За досліджуваний період обсяг виробництва валової продукції зменшився на 22,7 млрд. грн., або склав лише 53,3 % рівня базового року. Загальні зміни в цілому та в розрізі основних аграрних галузей досить чітко проявляють себе на графіку (рис. 2).

Якщо виходити з позицій економічної ефективності використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах, то загальне скорочення валової продукції сільського господарства, як і всіх основних ресурсів галузі, є цілком закономірним результатом. Інформація про рівень використання земельних угідь, фондів, а також оцінка продуктивності праці та фінансових показників [5, с. 87] (табл. 5), досить наочно свідчить про постійне зниження економічної ефективності аграрного виробництва.

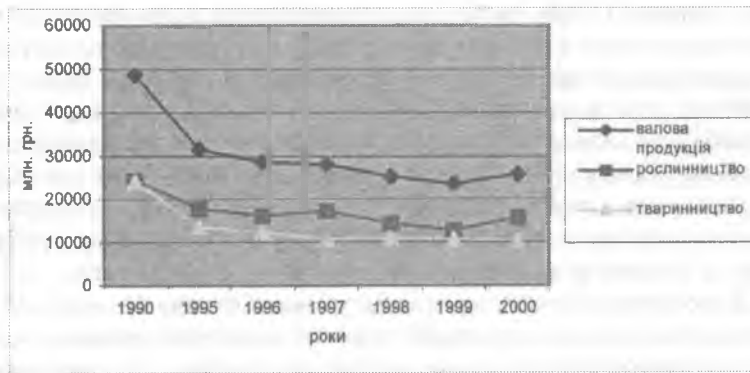

Рис. 2. Виробництво валової продукції сільськогосподарського господарства (в порівняльних цінах 1996 р.)

За винятком 2000 р. щорічно зменшувалося виробництво валової продукції в розрахунку на 1 га. Збитковість 1 га протягом трьох років поспіль (1997–1999) знаходилася на рівні 96,1 — 116,5 грн. Стало знижувалася продуктивність праці та фондівіддача. Сільськогосподарське виробництво виявилось рентабельним лише в 2000 р. (5,6%), тоді як попередні чотири роки для всієї галузі були збитковими. Продовжує приносити збитки сільському господарству тваринницька галузь.

Таблиця 5

Динаміка показників економічної ефективності використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах

Показники	Роки				
	1996	1997	1998	1999	2000
Валова продукція на 1 га, грн.	412,1	404,9	336,3	298,7	340,6
Прибуток на 1 га, грн.	-44,3	-99,3	-116,5	-96,1	33,6
Валова продукція на середньорічного прац-ка, грн.	4744,6	4923,2	4358,2	4107,2	4342,9
Фондівіддача, грн./грн.	0,166	0,10	0,09	0,08	0,11
Фондомісткість, грн./грн.	6,19	10,14	11,67	12,95	9,35
Рентабельність, %					
- всього	-11,9	-22,7	-25,9	-19,8	5,6
- рослинництво	28,8	13,5	-4,2	6,9	43,5
- тваринництво	-40,0	-54,2	-49,9	-46,9	-29,5

Якщо врахувати, що в 2000 р. рентабельність всієї аграрної продукції була на низькому рівні, а попередня збитковість складала 20% і

більше, то масштаб сучасного функціонування галузі пояснюється лише могутнім ресурсним потенціалом сільського господарства та винятковою пластичністю українського селянства. Отже, проведені дослідження показують, що загальний економічний стан агровиробництва незадовільний і постійно погіршується, а його складові, які мають служити базою побудови нової системи ведення сільськогосподарського виробництва, втрачають свій ресурсний потенціал.

Суттєвою проблемою, яка стримує розвиток відроджувальних процесів в аграрному секторі економіки, є дефіцит фінансових ресурсів. Посилення міжгалузевої конкуренції за інвестиції призводить до того, що питома вага капітальних вкладень в агросферу від загальної їх суми в економіку країни поступається всім основним галузям. Темпи зниження абсолютних значень капітальних вкладень у сільське господарство, згідно аналітичним матеріалам [5, с. 570], перевищують значення, що має економіка країни в цілому. Частка капітальних вкладень АПК в народному господарстві і сільськогосподарства зокрема в останні роки скорочується [5, с. 571] (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка інвестицій в основний капітал в економіку України, %

Галузі	Роки					2000 р. “+/-” 1991 р.
	1991	1995	1998	1999	2000	
Інвестиції в основний капітал в економіку України у тому числі:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X
агропромисловий комплекс	39,26	23,52	16,57	14,65	15,22	- 24,04
сільське господарство	22,63	8,06	5,03	4,14	3,69	- 18,94
переробні галузі						
промисловості АПК	5,56	5,70	6,36	6,91	7,69	+2,13
соціальна сфера села	8,87	8,64	4,57	2,67	3,06	- 5,81

Попри всі заяви на найвищому державному рівні, ні сільське господарство серед галузей народногосподарського комплексу, ні село в соціальній сфері до числа пріоритетних в нашій країні не належать. Парадоксальність цієї ситуації полягає в тому, що тоді, коли сільське господарство не визнавалося пріоритетною галуззю економіки колишнього Радянського Союзу, частка капітальних вкладень у цю сферу була значно вищою, ніж тепер, коли офіційно визнано його пріоритетність.

Проблемним для аграрного сектора виступає диспаритет цін, який склався не на користь аграріїв на продукцію сільського господарства і товари та послуги інших галузей економіки. Так, динаміка індексів цін реалізованої сільськогосподарської продукції та споживаної сільським господарством промислової продукції протягом останніх десяти років має негативний для агровиробництва характер. Показник співвідношення індексів цін на сільськогосподарську продукцію та промислову, яка споживається сільським господарством (номінальний паритет), у 2001 р. до базового 1990 р. склав всього 0,19 [5, с. 302]. Загалом ціни на агропродукцію не можуть забезпечити виробникам навіть простого відтворення.

Стримує розвиток відроджувальних процесів в сільському господарстві низький рівень інфраструктури аграрних ринків. Потреба в послугах для села формувань ринкової інфраструктури постійно зростає, але наявної мережі аграрних бірж, агроторгових домів, заготівельних пунктів, обслуговуючих збут агропродукції кооперативів, аукціонів та виставок ще недостатньо. При цьому усвідомлення важливості побудови ринкової інфраструктури відбувається повільно, а адміністративні розпорядження щодо організаційних заходів з формування таких структур не мають належного матеріально-фінансового забезпечення.

До внутрішньогалузевих економічних проблем, що не сприяють розвитку відроджувальних процесів в сільському господарстві, слід віднести: низький рівень мотивації праці селян, зумовлений ціновим диспаритетом, проблемами матеріально-фінансового забезпечення виробництва і збуту сільськогосподарської продукції; невідповідність системи управління сільським господарством тим глибоким соціально-економічним трансформаціям, які вже відбулися на селі; відсутність механізмів повноцінної реалізації права власності на землю; проблеми становлення нових агроформувань (правові, економічні, соціальні, організаційні, виробничі, кадрові тощо) та узгодження їх організаційно-господарських і управлінських структур зі змінами, які відбуваються нині в самих господарюючих суб'єктах та оточуючому середовищі; проблеми соціально-психологічної адаптації сільського населення до глибинних економічних трансформацій на селі; спрощений підхід більшості агроформувань до ринкової діяльності, яка здійснюється без врахування досягнень світового агромаркетингу.

Практика аграрного виробництва свідчить, що в формуванні со-

ціального підґрунтя економічного відродження сільського господарства суб'єктивний фактор належить до числа визначальних. Ця позиція досить часто залишається поза увагою, і як результат — не враховується той факт, що основою реалізації суспільної свідомості є індивідуальна. Діалектика полягає в тому, що суспільна свідомість, включаючи економічні, моральні, політичні, правові, релігійні та естетичні погляди, науку, мистецтво, соціальні норми поведінки тощо, формує внутрішній духовний світ кожної людини, без якого неможливий синергетичний прояв ефекту відродження. Враховуючи цю домінуючу, одна із урядових інструкцій Російської імперії 1816 р. стосовно розвитку відроджувальних процесів у Північному Причорномор'ї зазначала: “Нравственное и духовное воспитание должно идти наряду съ вещественнымъ благосостояниемъ всякаго народа; въ семъ заключается единственное средство, чтобы добро было прочное” [6, с. 376].

Важливість формування відповідної суспільної свідомості щодо відродження сільського господарства зумовлена також значною руйнацією духовної сфери самого селянського життя. Вважаємо, що сучасні матеріальні втрати нашого сільського господарства до певної міри є результатом духовного занепаду — наслідку цього руйнування. Саме через духовність населення (не лише сільського) викликається напруга при розв'язанні більшості соціально-економічних проблем, що постають при відродженні агросфери. Звідси — необхідність вияву та звернення до тих аспектів суспільної свідомості, які, враховуючи особливості української ментальності, можуть служити базою відроджувальних процесів.

Наведений перелік науково-прикладних проблем відродження сільського господарства не вичерпує всього їх спектра. Водночас окреслений контур перебігу відроджувальних процесів дає змогу пересвідчитися в тому, що Україна має досить потужний аграрний потенціал, який може служити фундаментом відродження сільського господарства — побудови нової системи його ведення відповідно до стратегічних інтересів як українського селянства, так і всього суспільства та людства. Сьогоднішня практика переконливо засвідчує, що складні і багатогранні соціально-економічні відроджувальні процеси вимагають максимального вольового напруження та мобілізації всього матеріального і духовного потенціалу суспільства для подолання небезпечного для всіх занепаду аграрного сектора.

Література

1. Юрчишин В., Сахацький М. До проблеми відродження сільського господарства України // Економіка України. — 1999. — № 1. — С. 66 — 71.
2. Сахацький М. П. Теоретичні аспекти відродження сільського господарства // Економіка АПК. — 1999. — № 3. — С. 3 — 9.
3. Сахацький М. П. Проблеми відродження сільського господарства. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 304 с.
4. Библия. Книги Священного писання, Ветхого и Нового Завета. Т. В. S. 217 KINGSTON ROAD, LONDON, SW 19 3NN, ENGLAND, 1989. — 292 с.
5. Агрпромиловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / За ред. П. Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 647 с.
6. Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации въ России. Выпускъ 1. — Санкт-Петербургъ: В типографіи В. В. Нусвальта, 1869. — 455 с.